

Қазіргі кезеңдегі орта медициналық білімі бар мамандардың кәсіби құзыреттілігінің мәселелері (Әдебиетке шолу)

Джайнакбаев Н.Т.¹, Сыздықова Ә.Б.²

«Қазақстан-Ресей медициналық университеті» МЕМБМ.

Мақалада қазіргі кезеңдегі орта медициналық білімі бар мамандардың кәсіби құзыреттілігі мәселесі бойынша қол жетімді әдебиеттерге шолу жасалған.

В статье представлен обзор доступной литературы по существующей на современном этапе проблеме профессиональной компетентности специалистов со средним медицинским образованием.

The article presents a review of available literature on the current problem of professional competence of specialists with secondary medical education.

Түйін сөздер: құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, орта медициналық персонал, біліктілік, негізгі біліктілік, медициналық кадр.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, средний медицинский персонал, квалификация, базовая квалификация, медицинские кадры.

Keywords: competence, professional competence, secondary medical personnel, qualification, basic qualification, medical personnel.

Соңғы онжылдықта денсаулық сақтау мен білім беруде жүргізіліп жатқан реформаларға, ғылыми-техникалық прогреске және елдегі экономикалық қайта құруларға байланысты білімге, оның ішінде орта медициналық білімі бар мамандарды даярлауға қойылатын талаптар өзгерді [1,2,3,4]. Өкінішке орай, Республикада медициналық білім тәжірибелік денсаулық сақтау және медициналық қызметтерді тұтынушылар тарапынан қойылатын талаптарға толықтай сәйкес келмейді.

Денсаулық сақтауды реформалау мен дамытудың 2016-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы медициналық көмектің едәуір көлемін орта медициналық персоналдың қызмет саласына беруді көздейді. Осыған байланысты емдеу-алдын алу үдерісіндегі орта медицина қызметкерінің рөлі артады, оның әлеуметтік мәртебесі өзгереді [1, 5].

Денсаулық сақтау реформасы орта медицина қызметкерлерінің білім беру ортасының профилактикалық бағытта, медицина қызметкерлерін әлеуметтік-құқықтық және экономикалық пәндерді оқытуды талап етеді; орта буын мамандарына жаңа талаптар қояды. Бүгінгі күні емдеу мекемелеріне тек қана медбике, фельдшер, акушер ғана емес, өз қызметіне шығармашылықпен қарауға қабілетті маман, жақсы білімді маман, медициналық бригаданың толық құқылы мүшесі қажет [4, 5].

Қалыптасқан жағдайда медициналық қызметкерлердің ең көп тобын білдіретін орта медициналық персонал алғашқы медициналық-санитарлық көмек деңгейінде халыққа қолжетімді, қолайлы, экономикалық тиімді медициналық көмекті жүзеге асыруға қабілетті денсаулық

сақтаудың бағалы ресурсы ретінде қарастырылады [2, 6].

Қазіргі заманғы клиникалардың, жоғары дәрежеде жарақтандырылған орталықтардың, хоспистердің, жеке медициналық инфрақұрылымдардың көп санының пайда болуы жаңа орын мен орта медицина қызметкерінің рөлін белгілеуді, оның қызметінің көлемін анықтауды, кәсіби даярлық пен құзыреттілік дәрежесіне байланысты міндеттерді нақты шектеуді көздейді.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы бүгінгі күні Денсаулық сақтау кадрлары ХХІ ғасырда сапалы медициналық көмек көрсету, денсаулық сақтау құқығын сақтау мәдениетін меңгеру және медициналық этика қағидаларын білу, көп салалы бригадаларда жұмыс істей білу және қоғамның басқа секторларымен ынтымақтастықта жұмыс істей білу қажет екеніне назар аударады [7].

Медицина кадрларының жұмыс сапасы алынған даярлық деңгейіне және функцияларды орындау кезінде кәсіби құзыреттілік деңгейіне негізделеді. Ол үшін, ең алдымен, әр түрлі кезеңдерде медициналық көмек көрсететін әр түрлі бейіндегі мамандарға қойылатын біліктілік талаптарын нақты тұжырымдап, құзыреттілік деңгейін анықтау керек [1].

Осыған сәйкес маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру арнасында кәсіби дайындық мазмұнын әзірлеуге біртұтас ғылыми көзқарас қажет. Ол үшін кәсіби құзыреттілік саласын және оларға тән қызмет түрлерін анықтау орынды болып табылады. Әрбір қызмет түрі кәсіби міндеттер жиынтығының табысты орындалуын қамтамасыз ететін белгілі бір құзыреттілік деңгейін болжайды [8].

Құзыреттілік-өз бетінше, жауапты, еңбек функцияларын тиімді орындау үшін кәсіби қызметті орындауға дайын болуы тиіс маманның маңызды сипаттамасы. Өз бетінше жұмыс істеу нәтижесінде құзыреттілік біртіндеп кәсіпқойлыққа айналады, ол жоғары шеберлік болып табылады, мамандықты терең меңгеруді сипаттайды, оқыту процесінде меңгерген ақпаратты шығармашылықпен пайдалана білуден көрінеді.

«Компетенция» ұғымы алғаш рет 60-шы жылдары АҚШ-та белсенді білім беру контекстінде (performance-based education) қолданыла бастады, оның мақсаты еңбек нарығында табысты бәсекелесе алатын мамандарды даярлауда болды [10].

Қазіргі уақытта «құзыреттілік» терминінің әр түрлі авторлардың мәліметтері бойынша өз түсініктемесі бар.

Сонымен, Дж.Равен авторының пікірінше, құзыреттілік дегеніміз - белгілі бір салада белгілі бір әрекетті тиімді жүзеге асыру үшін қажетті арнайы қабілет және жоғары мамандандырылған білімнің, пәндік дағдылардың ерекше түрі, ойлау тәсілдері, сонымен қатар адамның іс-әрекеті үшін жауапкершілікті түсіну кіреді деп санайды [16].

В. А. Извозчиков «құзіреттілік» терминінің құрамына

үш аспект кіреді деп санайды:

- проблемалық - практикалық - жағдайды танудың және түсінудің, осы жағдайда міндеттерді, нормалардың барабар тұжырымдалуы мен тиімді орындалуы, ұтқырлыққа қол жеткізу үшін үздіксіз білім беруге даярлық;
- мағыналық - жағдайды неғұрлым жалпы аспект бойынша барабар түсіну;

- құндылық - жағдайды, оның мағынасын, мақсаттарын, міндеттері мен нормаларын меншікті және жалпыға бірдей маңызды құндылықтар тұрғысынан дұрыс бағалау мүмкіндігі [17].

Автор құзіреттіліктің дәстүрлі білім беру құндылықтарының - білімнің, дағдылардың бірлігіне қайшы келмейтіндігін дәлелдей отырып, іс-әрекеттің кейбір салаларында шығармашылық пен рефлексия, сондай-ақ сыртқы ортаға бейімделу бірінші орынға шығатынын атап өтті.

Э.Ф.Зеердің, Н.Н. Абакумованың және И.Ю.Малькованың еңбектерінде құзіреттілік кәсіби қызметті қамтамасыз ететін білім мен дағдылардың интегративті тұтастығы және адамның өз құзыреттілігін іс жүзінде қолдана білуі ретінде анықталған. Құзіреттілікке оқыту нәтижелері де, құндылыққа бағдарлау жүйесі, әдеттер және басқалар да кіреді. [15]

Сонымен Дж.Бергун былай деп жазады: «Құзіреттілік - тапсырмаларды орындауға қабілеттілік пен дайындық, оған білім, білік, түсіну және ерік кіруі мүмкін» [12].

Н.А.Шайденконың пікірі бойынша «құзіреттілік» түсінігі кем дегенде екі блокпен сипатталуы керек: жалпы және кәсіби.

Әр блок мүмкіндікті сипаттайтын қасиеттерді қамтуы керек:

- белсенді өмір бойы үздіксіз оқу;
- қазіргі заманғы көпұлтты көп мәдениетті ақпараттық қоғамда әрекет ету;
- шешім қабылдайды және жауапкершілік алады.

Сонымен қатар, кәсіби құзыреттілік блогында оның қабілеттілігін сипаттайтын пәннің қасиеттері болуы керек:

- белгілі бір кәсіби білімге ие және оны іс жүзінде қолдана білу;
- кәсіби үлгілерді әзірлеу және енгізу;
- өздерінің кәсіби білім саласындағы зерттеулер жүргізу.

Әдетте, қызметкердің құзіреттілігі белгілі бір қызмет түрін орындауға мүмкіндік беретін кәсіби білім көлемі ретінде түсініледі, яғни іс-әрекет көлеміне байланысты тапсырмаларды шешу мүмкіндігі. Ресми тұрғыдан алғанда, алған білімімен анықталатын мамандық, сонымен қатар белгілі бір білім саласындағы мамандану дәрежесі қызметкердің құзыреттілігінің сипаттамаларына жатқызылады [13].

Кәсіби құзірет өз кезегінде мыналарды құрайды:

- арнайы құзіреттілік - өндірістік процестерді жоспарлау, жұмысқа қажетті әдебиеттерді оқу, қолмен жұмыс жасау қабілеті;

- жеке құзіреттілік - еңбек әрекетін жоспарлау қабілеті, оның стандартты емес (шығармашылық), икемді теориялық және практикалық ойлауды қоса, шешімдерді өз бетінше қолдана білу қабілетін бақылау және реттеу.

- жеке құзіреттілік - мақсатқа жетуге ынталандыру. Табыс көзі, өз жұмысының жоғары сапасына ұмтылу, өзіне сенімділік, оптимизм;

- төтенше кәсіби құзіреттілік - кенеттен күрделі жағдайларда жұмыс істеуге дайын болу (мамандықты өзгерту және т.б.)

Кәсіби құзіреттілік - кәсіптік білім беру процесінде алынған тұлғаның сапалық сипаты деп болжауға болады.

Медициналық білім берудің басым бағыты - кәсіби мейірбикені қамқор және білікті, өткеннің дәстүрлері мен құндылықтарын сақтай отырып, тез өзгеретін әлемге бейімделе алатын маман даярлау. Қазіргі уақытта науқастарға медициналық көмек көрсету саласындағы әлеуметтік-психологиялық компоненттер көбейіп келеді. Медицинаға жақсы психолог және ұйымдастырушы сияқты маман қажет.

Жоғары кәсіби шеберлікті тұлғаның гуманистік бағдарымен үйлестіретін заманауи маманның қалыптасуы студенттердің - белсенді өмірлік ұстанымдағы болашақ мамандардың дамуын қамтамасыз етеді. Оның қалыптасуы үшін нақты жағдайлар қажет:

- қоғамдық белсенді адамның идеалына саналы көзқарас;

- оны (идеалды) қоғамның қазіргі саяси және экономикалық өмірінің міндеттерімен салыстыру;

- нақты білімге, дағдыға негізделген адамның шығармашылық қабілеттерін дамыту [14].

Осылайша, құзіреттілік кәсіби біліктілікке қарсы болмауы керек, бірақ онымен сәйкестендірілмеуі керек. «Құзіреттілік» термині түлектерді дайындау сапасының интегралды сипаттамасын, білім беру нәтижесінің категориясын білдіру үшін қолданылады. Білім сапасын құзыреттілік арқылы бағалауға бет бұру білімнің жұмысқа орналасумен тығыз байланысты екенін білдіреді.

Біздің еліміздегі кәсіптік білім беру стандарттары маманның біліктілік үлгісі негізінде құрылады. Соңғы уақытта біліктілік моделінен біліктілік моделіне көшудің айқын үрдісі байқалады. Оқыту мәселелері туралы жарияланымдарда «құзыреттілікке негізделген тәсіл» деген сөз тіркесін жиі кездестіруге болады. Сонымен қатар, авторлар мұны мектеп оқушылары мен бастауыш кәсіптік білім беру жүйесіндегі білікті мамандарды даярлауға, орта және жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде мамандар даярлауға қолдануға тырысады [9].

Оқыту мәселелері туралы жарияланымдарда «құзыреттілікке негізделген тәсіл» деген сөз тіркесін жиі кездестіруге болады.

1995 жылы құзіреттілікке негізделген тәсіл Ұлыбританияның білім беру жүйесіне белсенді енгізіле бастады. Қазіргі уақытта Ұлыбританияда құзыреттіліктің келесі түрлері қолданылады: түйінді, белсенді және негізгі. Барлық түйінді құзіреттіліктер (алты дана көлемінде) екі топқа бөлінеді: коммуникациялық (есептеу дағдылары, ақпараттық технологиялармен жұмыс) және кең профильдің негізгі құзыреттері (топта жұмыс істеу, шешім қабылдауға қабілеттілік және т.б.) [11].

Құзіреттілікке негізделген көзқарасты одан әрі дамытуға білім беруді цифровизацияландыру нәтижелері ықпал етті. Негізгі құзіреттіліктерді қалыптастыру ақпараттың көптігі мәселесін шешудің құралы ретінде қарастырыла бастады. Өздеріңіз білетіндей, ақпарат тез ескіреді. Бұл адамға білімді қайда, нені және ақпараттың қай жерде екенін ажыратуға мүмкіндік беретін құзіреттілік.

Әр түрлі елдер мен Қазақстанда білім берудегі құзіреттілікке негізделген көзқарас мәселесінің дамуын талдау нәтижесінде базалық, кәсіптік және негізгі құзыреттілік тұжырымдамасына бірыңғай көзқарас жоқ, бірақ терминологиялық әртүрліліктің кең концепциясы және оларды түсіндіру түсінігі бар. Осыған байланысты құзыреттіліктің олардың иерархиясын, мақсатты және функционалды бағдарын, әр кәсіпке немесе мамандыққа тән ерекшеліктерін ескере отырып жүйелеу мен жіктеуді жүргізу қажет.

Құзіреттіліктің мәнін түсінудің әмбебап тәсілі - бұл категорияның жалпы немесе кәсіби біліммен нақты

байланысы жоқтығын түсіну. «Жаңа құзіреттілік» негізгі біліктіліктермен байланысты және сонымен қатар адамға мамандандырумен шектелмейтін мәселелердің кең ауқымында жүруге мүмкіндік береді, бұл адамның әлеуметтік және кәсіби ұтқырлығын, өзгеруге және шығармашылық ізденістерге, өз ойын білдіруге және өзін-өзі тануға, дайын болуға, білімдерін жаңартуға мүмкіндік береді [12].

Б.Кенжебековтың айтуы бойынша [13], кәсіби құзіреттілік дегеніміз - интеграцияланған іргелі білімнің, жалпыланған икемділігі мен қабілеттердің жиынтығы, оның кәсіби маңызды және жеке қасиеттері, жоғары өндірістік қабілеті, мәдениеті мен шеберлігі, іс-әрекетті ұйымдастыруға шығармашылық көзқарас және тұрақты өзін-өзі дамыту дайындығы деп түсініледі. Кәсіби құзіреттіліктің жалпы тұжырымдамасы әр түрлі салалардағы қызметкердің сипаттамаларына, жасына қарамастан оның қызметінің тиімділігіне жатады.

Ғылыми әдебиеттерді талдау кәсіби құзіреттіліктің мәнін түсінудің әртүрлі тәсілдерін бөлуге мүмкіндік берді, олардың бірі функционалды - іс-әрекеттік тәсіл, ол құзіреттілікті кәсіби қызметті жүзеге асыруға теориялық және практикалық дайындығының бірлігі ретінде қарастырады, оның негізгі параметрлері болып табылатын, кәсіби функцияларды орындауға арналған кәсіби құзыреттілік, бірқатар теориялық және практикалық дағдыларды қосқандағы медициналық қызметтің функционалдық құрылымымен анықталады: аналитикалық, болжамдық, рефлексиялық, ұйымдастырушылық, коммуникативті және т.б.

Осы мақалада келтірілген оқытудың құзыреттілікке негізделген тәсілін іске асырудың алғышарттарына қысқаша аналитикалық шолу келесі негізгі ұғымдарды қарастыру қажеттілігін көрсетті: «негізгі біліктілік», «негізгі кәсіби құзыреттіліктер».

«Негізгі біліктілік» ұғымын Германияда ХХ ғасырдың 70-ші жылдарында Д. Мартенс теориялық тұрғыдан негіздеді. Оның ізбасарларының көзқарасы бойынша негізгі біліктіліктердің қалыптасуы еңбек нарығының талаптарына, өндірістік қатынастар мен технологиялардың қарқынды дамуына байланысты. «Негізгі идея жаңа өндіріс технологияларына бейімделе алатын және жұмыстың бір түрінен екіншісіне оңай ауыса алатын, көптеген мамандықтарға қажетті білім, қабілеттер мен дағдыларға ие жаңа мамандар даярлау болды». [18].

А.Шелтеннің жұмысында келесі негізгі біліктіліктерге назар аударылған:

- жалпы кәсіптік білім, кең профильдегі дағдылар мен қабілеттер: сөйлеу мәдениеті, шет тілдерін білу, экономикалық білім;

- кең қызмет түріне қажетті компьютерлік технологиялар, медициналық диагностика, медициналық құжаттама, еңбекті қорғау саласындағы жалпы кәсіби білім мен дағдылар;

- танымдық қабілеттер - білімді кәсіптік қызметтің бір түрінен екінші түріне ауыстыру, мәселелерді шеше білу, бастамашылдық және сыни ойлау қабілеті;

- психомоторлы қабілеттер - әрекеттерді үйлестіру, шыдамдылық, реакция жылдамдығы, зейіннің шоғырлануы және т.б.;

- жеке қасиеттер - жауапкершілік, тәуелсіздік, оп-

тимизм, қол жеткізуге ынталандыру, жұмыста сапалы болуға ұмтылу;

- әлеуметтік қабілеттер - ынтымақтастық, серіктестікке дайындық, төзімділік, корпоративтілік, коммуникативтілік, әділеттілік [19].

Қорытындылай келе, осылайша, қол жетімді әдебиеттерді талдау орта медициналық білімі бар мамандардың кәсіби құзіреттілігінің қазіргі проблемасын көрсетеді және одан әрі терең зерттеуді қажет етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі.

1. *Медициналық ғылымды 2020 жылға дейін дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2013 жылғы 23 тамыздағы № 485 бұйрығы.*
2. Андриянова Е.В., *Лично ориентированные методы в подготовке среднего медперсонала. // Сестринское дело. - №4-5. - 2003. - С.18.*
3. Афанаскина М.С., Скалкина Н.И., Тюкова С.В., *Формирование личности специалиста. // СПО. - №10. - 2004. - С.11.*
4. Селиванов Н.С., Сухотерин В.Г., Гончарова В.П., *Реформирование профессионального образования как основа улучшения подготовки специалистов. // Медпомощь. - №6. - С.12*
5. *5. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасы.*
6. Чернилевский Д.В., Филатов О.К., *Конкурентоспособность будущего специалиста как показатель качества его подготовки // Специалист. - №1. - С.21*
7. ВОЗ. *Европейское региональное бюро. Развитие сестринского дела. /Региональные публикации, Европейская серия, №48*
8. Глазунова Л.Н., *Оценка профессиональной компетентности в профобразовании Великобритании. // СПО, №4*
9. Аканов А.А., Хамзина Н.К., Бурибаева Ж.К., *Сестринское дело: теория делегированной компетенции. - Астана. - 2006.*
10. Mansfield R. *What is "competence" all about?// Competency. - 1999. - №6 (3). - P.24-28.*
11. Варданян Ю.В., *Строение и развитие профессиональной компетентности специалиста с высшим образованием: дис. ... докт.пед.наук / Ю.В. Варданян.*
12. Фишман Л.И., *Модель образовательного менеджмента в России: ценности и стереотипы. - Казань - Самара*
13. Кенжебеков Б., *Сущность и структура профессиональной компетентности специалиста. // Высшая школа Казахстана*
14. Разуваева Т.А. *Компетентностный подход к образованию: краткий теоретический анализ//Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. 2010*
15. Абакумова Н. Н., Малкова И. Ю. *Компетентностный подход в образовании: организация и диагностика. - Томск.2007*
16. Равен Дж., *Фрагмент книги «Компетентность в современном обществе» // Психологический журнал. - №4*
17. Извозчиков В.А., *Информационные технологии в системе непрерывного педагогического образования проблемы методологии и теории.*
18. Вербицкий А.А. *Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. /А.А. Вербицкий. М.: Высшая школа*
19. Fletcher S. *NVQs, Standards and Competence // Kogan Page, London*